

מכירת חמץ

חג שמח ומשמעותי בע"ה – יוסף צבי רימון

1 משנה בפסחים נא.

כל שעה שמותר לאכול – מאכיל לבהמה לחיה ולעופות, ומוכר לנכרי.

2 תוספתא פסחים (א', ז):

בראשונה היו אומ' אין מוכרין חמץ לנכרי ואין נותנין לו במתנה אלא כדי שיאכלנו עד שלא תגיע שעת הביעור עד שבא ר' עקיבא ולמד שמוכרין ונותנין מתנה אף בשעת הביעור אמ' ר' יוסה אילו דברי בית שמאי ואלו דברי בית הלל הכריע ר' עקיבא לסייע דברי בית הלל.

מכירה על מנת לקבל לאחר הפסח

3 תוספתא (פסחים פ"ב ה"ב-יג [ליברמן] או ה"ו בדפוס הרגיל):

ישראל וגוי שהיו באין בספינה וחמץ ביד ישראל הרי זה מוכרו לנכרי ונותנו במתנה וחוזר ולוקח ממנו לאחר הפסח ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה רשוי ישראל שיאמר לנכרי עד שאתה לוקח במנה קח במאתים שמא אצטרך ואבוא ואקח ממך אחר הפסח.

4 מדרש שכל טוב (שמות י"ב):

ישראל וגוי שהיו באין בספינה וחמץ ביד ישראל, הרי זה מוכרו לנכרי, או נותנו במתנה, ואם מצטרך לו אחר הפסח, חוזר וקונה הימנו אחר הפסח, ובלבד שלא יערים, אלא יתנהו לגוי מכירה גמורה או מתנה גמורה אבל רשאי ישראל לומר לגוי עד שאתה לוקח מגוי חבירך במאתים, קח ממני במנה, שמא אצטרך ואקח ממך אחר הפסח.

5 רבנו מנוח (על הרמב"ם, פ"ד הלכות ו-ז):

ונראה לפרש, כגון ישראל וגוי שרוצין להפליג בספינה ערב הפסח והנה הישראלי אינו יכול לקחת חמץ הצריך לאחר הפסח צידה לדרכו מפני הפסח, ואומר לגוי עד שאתה לוקח צידה לדרכך במאה דינרים בא וקח במאתים לצרכי וצרכך...

6 ירושלמי (פסחים פ"ב ה"ב):

ישראל ועכו"ם שהיו באין בספינה וחמץ ביד ישראל הרי זה מוכר לעכו"ם או נותנו לו מתנה וחוזר ולוקחו ממנו לאחר הפסח ובלבד שיתנו לו מתנה גמורה. אומ' הוא ישראל לעכו"ם עד שאתה לוקח במנה בוא וקח לך במאתים עד שאתה לוקח לך מעכו"ם בוא וקח לך מישראל שמא אצטרך ואקח ממך אחר הפסח.

7 רמב"ם (חמץ ומצה פ"ד ה"ו-ז):

ישראל וגוי שהיו באין בספינה והיה חמץ ביד ישראל והגיעה שעה חמישית הרי זה מוכרו לגוי או נותנו לו במתנה וחוזר ולוקחו ממנו אחר הפסח, ובלבד שיתנו לו מתנה גמורה. אומר הוא ישראל לגוי עד שאתה לוקח במנה בוא וקח במאתים, עד שאתה לוקח מגוי בוא וקח מישראל שמא אצרך ואקח ממך אחר הפסח, אבל לא ימכור לו ולא יתן לו על תנאי, ואם עשה כן הרי זה עובר על בל יראה ובל ימצא.

8 רבנו מנוח (שם):

ועד שאתה לוקח מפלטור גוי בא וקח מפלטור ישראל כדי שאוכל אני לאכול ממנו אחר הפסח, ומיירי במקום שנהגו שלא לאכול פת של גויים. א"נ, עד שאתה לוקח מגוי קח מישראל שמבערים חמצן ותמצא בזול, שמגלה כל כך ישראל דעתו שמחזר אחר הזול והנני מחלה פניך על זה שאם אצטרך אחר הפסח אקח ממך, אפ"ה מותר.

והכי איתא בתוספתא (פ"ב ה"ו), ושם אמרו (ה"ז) שרשאי לומר לגוי עד שאתה לוקח במאה קח במאתים שמא אצטרך ואקח ממך אחר הפסח ובלבד שלא יערים, אבל אם הערים והוא רגיל לעשות כן בכל שנים למכור לגוי קודם הפסח וליטול לאחר הפסח קנסינן ליה והוא אסור לו ולכל ישראל לאחר הפסח, שעשאוהו כאילו הוא חמץ של ישראל המופקד ברשות גוי שהוא אסור לאחר הפסח ואף זה לפקדון נתכוין אלא שהערים, וכן הוא בירושלמי (ה"ב), ע"כ.

⊙ בית יוסף (תמח, ד"ה ושל ישראל):

רבינו ירוחם (נ"ה ח"ה מו.) כתב על תוספתא זו בשם בה"ג (הל' פסח כט ע"ג): 'ובלבד שלא יערים'. ואיני מבין דבריו, דהא שרי ליתנו לגוי במתנה ולחזור וללקחו אחר הפסח, ואין לך הערמה גדולה מזו, ואפילו הכי שריא מאחר שמוציאו מרשותו לגמרי! ואפשר, ד'שלא יערים' דקאמר, היינו לומר שלא ימכור לו ולא יתן לו על תנאי.

11 שר"ע (תמ"ח, ג):

חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח, אסור בהנאה אפילו הניחו שוגג או אנוס. ואם מכרו או נתנו לאינו יהודי שמחוץ לבית קודם הפסח, אף על פי שהישראל מכרו לאינו יהודי ויודע בו שלא יגע בו כלל אלא ישמרנו לו עד לאחר הפסח ויחזור ויתננו לו, מותר ובלבד שיתננו לו מתנה גמורה בלי שום תנאי, או שימכרנו לו מכירה גמורה בדבר מועט; אבל מתנה על מנת להחזיר לא מהני.

12 ב"ח (תמ"ח):

ועל כיוצא בזה כתב ה"ר ירוחם בשם בה"ג ובלבד שלא יערים ובתשובת הרשב"א סוף סימן ע' מבואר שהוא לשון התוספתא והיינו שלא יערים שיהא נראה שנשאר שום כח אצל הישראל בחמץ שמכר לגוי אלא מכירה חתוכה ופסוקה.

אי הוצאת החמץ מן הבית

13 תרומת הדשן (סימן ק"כ):

שאלה: מי שיש בידו עניני חמץ סמוך לפסח, וקשה עליו לבערם ורוצה לתתם לנכרי חוץ לבית במתנה גמורה. ואותו נכרי הישראל מכירו ויודע בו שלא יגע בהן כלל, אלא ישמרם לו עד לאחר הפסח ויחזור ויתנה לו. שרי כה"ג או לאו? תשובה: יראה דשרי, רק שיתנם לו במתנה גמורה בלי שום תנאי, או שימכרם לו מכירה גמורה בדבר מועט...

משנה ברורה (תמ"ח ס"ק יב)

14 ב"ח (סימן תמ"ז):

כתוב בתרומת הדשן בסימן קי"ט ראוי להורות לתת לגוי מחוץ לבית וכו' משמע שצריך שהחמץ עצמו יהא חוץ לבית... ובמדינה זו שרוב משא ומתן הוא ביין שרף ואי אפשר להם למכרם לגוי מחוץ לבית בפרט למחזיקים באורנד"א יש להתיר בענין זה שימכור לגוי כל החמץ שבחדר וגם החדר עצמו ימכור לגוי...

מסירת המפתח

15 המשך הב"ח (סימן תמ"ז):

ומיהו צריך למסור לגוי גם המפתח... ולא דמי למי שקנה באחד מדרכי הקנאות ונשאר המפתח ביד המוכר דבחמץ יש להחמיר ותו כיון שהמפתח ביד ישראל ויכול ליכנס לחדר וליטול החמץ משם לא סמכה דעתיה דגוי דמכירה גמורה היא אלא סובר דאינה מכירה אלא להסיר מעליו איסור חמץ ועל כיוצא בזה כתב ה"ר ירוחם בשם בה"ג ובלבד שלא יערים... ולפי זה כל שכן שלא יניח הישראל חותמו על החדר שלא יכנס בו הגוי הלוקח שאם כן אין כאן מכירה שהרי מעשיו שמניח חותמו על החדר הם מבטלין האמירה שאומר לגוי הריני מוכר לך במכירה גמורה ויש לכופן ולנדותן על כך...

17 שר'ת נודע ביהודה (או"ח סימן י"ח):

וגוף דברי ט"ז שכתב שהיכא שלא מסר המפתח הוא הערמה ועובר בב"י המה דברים תמוהים. ומה בכך אפילו אם היה כוונתו להערמה. הגע בעצמך ישראל ימכור לישראל סחורות באופן המועיל בחליפין או בהקנאת מקום או במקום שכסף קונה ולא ימסור המפתח ויהיה בלב המוכר להערמה גמורה שמחשב בלבו לבטל המקח ואח"כ יבואו לדין וכי אנו משגיחין בהערמה דיליה הלא נקהה את שיניו בדין ונוציא המקח מידו בע"כ ונאמר שכבר זכה הקונה. ה"נ כבר זכה הקונה הנכרי ומה לנו בהערמת המוכר. וכיון שזכה הנכרי שוב אין כאן בל יראה.

18 שער הציון (תמ"ח ס"ק כז):

מכירה כללית על ידי הרבנים

19 שר'ת חתם סופר (או"ח ק"ג):

לסדר דיני מכירת ישראל לנכרי להנצל מאיסור חמץ...

...דהערמת מכירה זו היא היתר גמור מן התורה בלי שום פקפוק שהוא מוכר מכירה גמורה באחד מהקנינים שהגוי קונה, אע"פ ששניהם יודעים שרוצים בחזרת החמץ לאחר הפסח, מ"מ השתא מוכר הוא ויכול הלוקח למכרו ולאוכלו להקדישו להאבידו מבלי מוחה...

ועפ"ז נהגו בכל תפוצות ישראל למכור החמץ לנכרי המכירו ומחזירו אחר הפסח, אך ימכרו כדינו...

ובפפד"מ הדפיס מ"ו הגאון בהפלא"ה זצ"ל נוסח שטר בלה"ק, ואחריו מ"ו מו"ה הגאון נתן אדלער כ"ץ זצ"ל בשינוי והוא נדפס בס' קונטרס הסמ"ע, ואני תקנתני השטר בלשון אשכנז ובדפוס ע"י ר' בער פרענק בסדר הגדה בווען, וב"ד צדק דפראג תקינו קצת בנוסח אחר ונדפס בהגדה דפראג, וכל אפ"ן שווין המכירה גמורה היא וכל המפקפק ראוי לגערה:

20 שר'ת שואל ומשיב (מהדורה ב', ח"ב סימן ע"ז):

בענין מכירת חמץ אשר הורה הגאון מוהר"א תאומים וכן נדרש המנהג למכור על ידי שליח כל החמץ שיש לסוחר העיר ובני הכפרים, והנהיג לכתוב הרשאה על שם השליח בחתימת ידי בני העיר... וכל שכן במכירת חמץ דהכל יודעים שאינו רק הערמה מכל שכן שיש לחוש שלא סמך דעת הקונה כלל, ובלאו הכי נראה דבר חדש דעל ידי שליח לא מהני... דעד כאן לא מרבינן שליחות רק כשזו רוצה שיהיה שלוחו ומוסר לו כוחו, אמרינן שלוחו של אדם כמותו, אבל כאן באמת אינו רוצה למכור וזה אינו רוצה לקנות והוא רק הערמה בלבד, ואיך יועיל שליחות בדבר שעושה רק להערמה בעלמא...?

גמירות דעת – דברים שבלב

21 שר"ע (חושן משפט, ר"ז, ד):

המוכר סתם, אף על פי שהיה בלבו שמפני כך וכך הוא מוכר, ואף על פי שנראים הדברים שלא מכר אלא לעשות כך וכך, ולא נעשה, אינו חוזר, שהרי לא פירש, ודברים שבלב אינם דברים. ואף על פי שקודם מכירה אמר שהוא מוכר על דעת לעשות כך וכך, כיון דבשעת המכירה לא אמר, אינו חוזר. הגה: מיהו אי איכא אומדנא דמוכח, נתבטל המקח (תוספות והרא"ש כלל פ"ה).

22 שר'ת חתם סופר (ח"ג, אבה"ע א', סימן ק"ז):

ועוד נ"ל בכוונת לשון רשב"א שכתב בכענין זה דהיכא שנתכוונו לשחוק והיתול בעלמא נהי מ"מ הוה קדושין דלא אתי דברים שבלב ומבטל מעשה ודיבור שעשה מדינא והרי מכירת חמץ ואזן פרה דכור וכל

כיוצא באלו ולהפקיע איסור שביתת בהמה בשבת הכל מטעם זה כיון שהמעשה והדיבור הוא כדינא שוב אין משגיחים על כוונת הלב.

חלות משפטית לשטר המכירה

23 שו"ת דברי חיים (או"ח ח"ב סימן ל"ז):

שאלה: בשטר מכירת חמץ לנכרי הנכתב בלשון הקודש, אם מהני מחמת דדינא דמלכותא שלא יועיל שום שטר הנכתב בלשון הקודש או עברית זולת בלשון אשכנז... תשובה... אך באמת דקיימא לן דאזלינן בתר דינינו בין להקל בין להחמיר... ובעל כרחך צריכים אנו לזה, דלא מהני שום שטר בעולם בזה בדיניהם, דחוק גזר אצלם דמכירה כזו שנעשה להפקיע איסור אינה מכירה כלל. ומשום הכי אין צריך סטעמפיל וכל הערכאות לא יחזקו המכירה הזו... אלא ודאי דאין לנו רק דין שפסקה לנו התורה, ולכן אין חילוק כלל בין אם נכתב בלשון אשכנז או בלשון הקודש.

המשמעות המחשבתית של המכירה

24 ריטב"א (עירובין יג):

שאלו רבני צרפת ז"ל: היאך אפשר שיהו אלו ואלו דברי אלהים חיים, וזה אוסר וזה מתיר? ותרצו, כי כשעלה משה למרום לקבל התורה הראו לו על כל דבר ודבר מ"ט פנים לאיסור ומ"ט פנים להיתר, ושאל להקב"ה על זה ואמר שיהא זה מסור לחכמי ישראל שבכל דור ודור ויהיה הכרעה כמותם. ונכון הוא לפי הדרש, ובדרך האמת יש טעם סוד בדבר.

היכן יש לשים את החמץ?

25 שו"ע (ת"מ, ב):

ואם אינו חייב באחריותו, אינו חייב לבערו אפילו אם כבוש תחת ידו, כגון שהוא גר תושב ושרוי עמו בחצר. וצריך לעשות לפניו מחיצה גבוהה טפחים, כדי שלא ישכח ויאכלנו.

פירוט הדברים הנמכרים

26 שולחן ערוך (ח"מ ר"ט, א-ב):

המקנה לחבירו דבר שאינו מסויים, אם היה מינו ידוע אף ע"פ שאין מדתו ומשקלו ידוע, הרי זה קנה ואם אין מינו ידוע, לא קנה. כיצד, ערימה זו של חטים אני מוכר לך בכך וכך; מרתף זה של יין אני מוכר לך בכך וכך; שק של תאנים אני מוכר לך בכך וכך; אף על פי שאין מדת הערימה ידועה, ולא מנין הקנקנים ולא משקל התאנים ידוע, ה"ז ממכרו קיים אף על פי שנמצא חסר או יתר על האומד שהיה בדעתם, ויש להם אונאה לפי שער שבשוק. אבל האומר לחבירו: כל מה שיש בבית זה אני מוכר לך בכך וכך וכל מה שיש בתיבה זו או בשק זה אני מוכר לך בכך וכך, ורצה הלוקח ומשך, אין כאן קנין, שלא סמכה דעתו של לוקח, שהרי אינו יודע מה שיש בו אם תבן או זהב, ואין זה אלא כמשחק בקוביא; וכן כל כיוצא בזה.

27 חיי אדם (חלק ב-ג, כלל קכד סעיף ג):

וצריך לפרש כל מין חמץ שיש לו, ולא יכתוב סתם אני מוכר כל שיש בו חשש חימוץ, דהוי כאין מינו ידוע, שהרי אינו יודע אם שוה הרבה או מעט (כ"כ בח"ד), אלא יפרוט כל מין ומין. רק המדידה אין צריך שיהיה דוקא קודם פסת, אלא כמו שכותבים דהמדידה והשומא יהיה לאחר הפסת, ואם כן סמכה דעתו.

28 ביאור הלכה (תמ"ח, ג, ד"ה בדבר מועט):

ובדיעבד אם אמר סתם כל שיש בו חשש חמץ ועבר עליו הפסח עיין בספר שדי חמד בשם כמה אחרונים שמצדדים להקל בדיעבד.

